

ZARYS TEORII KONFLIKTU W PRAWIE KARNYM

Paweł Wiliński

ZARYS TEORII KONFLIKTU W PRAWIE KARNYM

Paweł Wiliński

Zamów książkę w księgarni internetowej

profinfo.pl
księgarnia internetowa

SERIA **MONOGRAFIE**

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Stan prawny na 1 maja 2020 r.

Recenzent

Prof. dr hab. Stanisław Waltoś

Wydawca

Monika Pawłowska

Redaktor prowadzący

Paulina Ambroży

Opracowanie redakcyjne

Agnieszka Witczak

Projekt okładek serii

Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2020

ISBN 978-83-8187-779-4

ISSN 1897-4392

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Pracę dedykuję mojemu synowi Piotrkowi

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	11
Wstęp	13
Rozdział I	
Założenia ogólne teorii konfliktu w prawie	15
Rozdział II	
Prawo a konflikt	21
1. Pojęcie i istota konfliktu (dóbr, interesów, wartości)	21
2. Pierwotne i wtórne reguły rozstrzygania konfliktu	25
3. Teoria konfliktu na tle historycznych kierunków rozwoju grup społecznych	27
Rozdział III	
Prawo jako narzędzie rozstrzygania konfliktów	31
1. Konstytucja jako podstawa społeczeństwa i zbiór reguł rozstrzygania konfliktów	31
2. Kultura prawna a efektywność systemu prawnego	39
3. Społeczeństwo i znajomość prawa w świetle teorii konfliktu	47
4. Prawo jako narzędzie społeczne	57
5. Prawo jako narzędzie rozwiązywania konfliktów	73
6. Teoria konfliktu a prawo cywilne, administracyjne i karne	78
7. Represyjność prawa i prawo represyjne	83

Rozdział IV

Konflikt w prawie karnym materialnym	89
1. Konflikt a reguły postępowania w postaci norm prawa karnego	89
2. Przedmiot i cel prawa karnego a teoria konfliktu	96
3. Zasady i funkcje prawa karnego a teoria konfliktu	106
4. Pojęcie społecznej szkodliwości czynu a teoria konfliktu	118
5. Sprawiedliwość i rzetelność a rozstrzygnięcie konfliktu	120

Rozdział V

Konflikt w prawie karnym procesowym	128
1. Uwagi ogólne	128
2. Pojęcie procesu karnego w teorii konfliktu	134
3. Relacje norm prawa karnego	137
4. Przedmiot procesu karnego w świetle teorii konfliktu	138
5. Cel procesu karnego w świetle teorii konfliktu	146
6. Funkcje procesu karnego w świetle teorii konfliktu	157
7. Podstawa faktyczna procesu	161

Rozdział VI

Rodzaje i podmioty konfliktów w procesie karnym	167
1. Rodzaje konfliktów procesowych (typologia)	167
2. Podmioty zaangażowane w konflikt w toku procesu	174
2.1. Organy procesowe	174
2.2. Pokrzywdzony	183
2.3. Oskarżony	189
2.4. Podmiot zbiorowy i podmiot zobowiązany z cudzego przestępstwa	191
2.5. Przedstawiciele procesowi (obrońcy i pełnomocnicy)	194
2.6. Świadek	200
2.7. Biegły	203
2.8. Przedstawiciele społeczni	204
2.9. Rzecznik Praw Obywatelskich	205

2.10. Prokurator Generalny i Minister Sprawiedliwości ...	207
2.11. Pomocnicy procesowi i publiczność	209

Rozdział VII

Rozwiązanie konfliktu w prawie karnym	211
1. Warunki skutecznego rozstrzygnięcia	211
2. Droga procesowa jako forma rozstrzygnięcia konfliktu ...	217
2.1. Podstawowe modele rozstrzygnięcia konfliktu przez prawo karne	217
2.2. Wybór formy drogi procesowej a sposób rozumienia aktu sprawiedliwości (adresaci sprawiedliwości)	220
2.3. Elementy konstrukcyjne form rozstrzygnięcia	222
3. Metody dochodzenia do rozstrzygnięcia konfliktu	223
3.1. Klasyfikacja metod	223
3.2. Metody konfrontacyjne, oparte na walce procesowej	225
3.3. Metody konsensualne, oparte na porozumieniach procesowych	230
3.4. Metody koncyliacyjne, oparte na instrumentach mediacyjnych	237
3.5. Relacje między metodami	243
4. Istota kary jako odpłaty oraz jej funkcje restytucyjne i kompensacyjne	247
5. Kara a społeczne poczucie sprawiedliwości	254
6. Oczekiwania ofiary jako element rozstrzygnięcia konfliktu	259

Rozdział VIII

Potrzeba i kierunki zmian prawa karnego w świetle założeń teorii konfliktu	267
1. Zmiana modelu procesu karnego	269
2. Zmiana systemu karania za przestępstwa	273
3. Zmniejszenie nadmiernej kryminalizacji	274
4. Zmiany w zakresie egzekucji kar i innych środków	276
5. Zmiany związane z postępowaniem technologicznym, społecznym, ekonomicznym	276

---

6. Zmiany w systemie funkcjonowania prokuratury i Policji	278
7. Zmiana reguł procedury legislacyjnej w zakresie prawa karnego	281
8. Wprowadzenie systemu zarządzania zmianami prawa karnego	282
9. Rozwój kultury prawnej w zakresie prawa karnego	283
Zamiast zakończenia	287

WSTĘP

Pierwsza wersja tej pracy powstała ponad dekadę temu. Nie wydawało mi się jednak możliwe jej opublikowanie w 2007 r. Zbieg okoliczności związany z dziedzicznym w mojej rodzinie brakiem giętkości karku stworzył nieoczekiwanie szansę na wyciągnięcie maszynopisu z szuflady. Pozwolił też na uzupełnienie, usunięcie zdań i twierdzeń nadmiernie radykalnych, słowem – na pewne dopracowanie.

Zapewne praca ta ze względu na ograniczoną z góry objętość okazać się może w wielu fragmentach ogólna. Zwięzłość pracy oznacza skrót i pominięcia. Jest to jednak tylko pewien zarys koncepcji, wymagającej rozwinięcia. Stanowi odzwierciedlenie szczególnego sposobu postrzegania prawa jako instrumentu społecznego i jego roli w rozstrzyganiu konfliktów.

Czytelnikowi należy się krótkie wytłumaczenie użycia w tytule terminu „zarys teorii”. Choć może wydawać się ono nie do końca uprawnione, to jednak praca zawiera zbiór twierdzeń na temat prawa, ze szczególnym uwzględnieniem tezy o konieczności postrzegania prawa karnego przede wszystkim jako instrumentu społecznego, nie jako formy odpłaty za przestępstwo, lecz przeznaczonego do rozstrzygania konfliktów wynikających z przestępstwa. Wokół tego twierdzenia zbudowane są dalsze podstawowe założenia, z których wynikają odpowiednio wszystkie inne zdania zawarte w tej pracy.

Praca powstawała w sposób dość spontaniczny. Odzwierciedla to jej struktura i treść. Nie zawiera kompleksowego przeglądu wiedzy

o prawie karnym ani pełnego wykazu literatury naukowej. To świadomy zabieg, o którym powinienem uprzedzić, ale którego w czasach powszechnego dostępu do literatury i zalewu publikacji zawierających takie wykazy nie muszę żałować. Nie jest to więc klasyczna rozprawa monograficzna, lecz raczej stojąca w połowie drogi między esejem naukowym a dysertacją *stricte* naukową.

Publikacja tej pracy to czyn dość śmiały. Zawarte w niej poglądy nie są oparte bezpośrednio na żadnej dominującej grupie przekonań wyrażanych w nauce prawa karnego, z którymi miałem okazję się zetknąć. Z wieloma wydają się jednak być wprost albo pośrednio sprzeczne, a co najmniej niespójne. Ich publikacja stanowi realizację potrzeby przedstawienia własnej perspektywy oceny prawa karnego i kierunków jego kształtowania się w przyszłości. Być może przyczyni się do coraz bardziej potrzebnej dyskusji o tym, czym prawo karne powinno być dla społeczeństwa dziś i pojutrze.

Na koniec chciałbym wyrazić serdeczne podziękowania recenzentowi pracy Panu prof. zw. dr. hab. Stanisławowi Waltosowi, którego wnikliwe uwagi były dla mnie bezcenną pomocą.

Paweł Wiliński

Sycylia 2007 – Poznań – Warszawa 2020

Rozdział VI

RODZAJE I PODMIOTY KONFLIKTÓW W PROCESIE KARNYM

1. Rodzaje konfliktów procesowych (typologia)

Prawo ustanowione przez ustawodawcę (lex) zawsze jest równaniem niedoskonałym, ponieważ życie dostarcza nam nieograniczonej liczby stanów faktycznych.

J. Zajadło, *Sędziowie w ciężkich czasach*, wykład inauguracyjny rok akademicki na Uniwersytecie Gdańskim; Facebook, 29.09.2017 r.

Konflikt interesów procesowych przybierać może różne postaci. Jest to oczywiście efekt zaangażowania przeciwstawnych interesów o różnym stopniu doniosłości, odmienności pozycji procesowej podmiotów, wreszcie stopnia konfrontacji między nimi oraz wewnętrznej motywacji uczestników konfliktu.

Ponieważ proces karny jest zjawiskiem dynamicznym, ogólnie określonym co do porządku, lecz uzależnionym od szeregu czynników występujących w niepowtarzalnych najczęściej układach faktycznych – opisanie zachodzących relacji musi ograniczać się do wskazania podstawowych reguł i założeń. Dopiero ich zastosowanie, adekwatnie do okoliczności, a więc uwzględniające całą złożoność

stanu faktycznego, stanowić będzie podstawę ostatecznego określenia pozycji procesowej, rodzaju i istoty konfliktu, a wreszcie użycia rozstrzygnięcia.

Do konfliktu interesów procesowych dochodzi zatem, gdy:

- (a) interesy procesowe pozostają potencjalnie w kolizji,
- (b) w wyniku zachowania zmierzającego do realizacji własnych celów i interesów,
- (c) świadomie narusza się czyjś interes procesowy, ogranicza możliwość jego realizacji albo pozbawia się tej możliwości,
- (d) dąży się do określenia granic własnego interesu (praw i wolności) w stosunku do interesów innych podmiotów.

Z procesowego punktu widzenia **wyróżnić możemy co najmniej kilka form relacji zachodzących między interesami procesowymi jako podłoża potencjalnego ich konfliktu**. Kryterium wyróżnienia oparte jest na stopniu (nasileniu) konfrontacji. Wyróżnić możemy dzięki temu następujące grupy relacji:

- (1) **sprzeczność interesów;**
- (2) **łączność (zbieżność) interesów;**
- (3) **niezależność interesów;**
- (4) **równoległość interesów.**

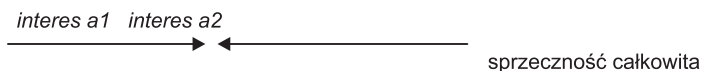
Ad (1). Sprzeczność interesów jest podstawową formą konfliktu interesów procesowych. Uznać należy, że jest to sytuacja, w której realizacja jednego interesu wpływa bezpośrednio i negatywnie na realizację innego interesu. Oba interesy pozostają zatem w sprzeczności, a realizacja jednego ogranicza albo wyłącza możliwość realizacji drugiego. Zatem w razie ich realizacji w tym samym czasie kolizja jest nieunikniona. Nie da się równocześnie zrealizować (w części albo w całości) pierwszego i drugiego. Wyróżnić można kilka postaci takiej sprzeczności:

- sprzeczność częściową;
- sprzeczność całkowitą;
- sprzeczność pozorną (niewłaściwą);
- sprzeczność nietrwałą;
- sprzeczność trwałą.

Sprzeczność częściowa zachodzi, gdy realizacja jednego interesu ogranicza w pewien sposób możliwość realizacji drugiego, ale jej nie wyłącza, np. prawo do milczenia ogranicza możliwość wykrycia prawdy, które jest celem działania sądu, nie uniemożliwia go jednak.

Sprzeczność całkowita zachodzi z kolei wówczas, gdy realizacja jednego interesu procesowego uniemożliwia realizację innego, np. skorzystanie z prawa do milczenia przez oskarżonego pozbawia oskarżyciela posiłkowego możliwości skorzystania z prawa do zadania oskarżonemu pytań i uzyskania na nie odpowiedzi; ograniczenie liczby oskarżycieli posiłkowych dla zapewnienia sprawności postępowania z perspektywy sądu oznacza przyznanie prawa od udziału w postępowaniu na prawach strony niektórym pokrzywdzonym, a pozbawienie go innych.

Obie postaci sprzeczności (całkowita i częściowa) są przykładami **sprzeczności właściwej**, w której zawsze realizacja jednego interesu ma realny wpływ na zakres realizacji drugiego. Jej przeciwieństwem jest zaś **sprzeczność pozorna (niewłaściwa, nulla contradictio)** – a więc sytuacja, w której realizacja jednego interesu procesowego pozornie tylko wpływa na skuteczność realizacji innego interesu procesowego. W takiej sytuacji zadaniem, jakie stawia się przed organem prowadzącym postępowanie, nie jest rozstrzygnięcie konfliktu (którego w istocie nie ma), lecz ujawnienie owej pozorności konfliktu. Sprzeczność pozorna wynikać może z różnych zjawisk i zachowań uczestników postępowania. Wyróżnić możemy co najmniej trzy rodzaje sprzeczności niewłaściwej (pozornej) wynikające z:

- (a) stosowania przepisów, które nie mają zastosowania do danej sytuacji – **sprzeczność pozorna typu A** (*error ex faciendo*),

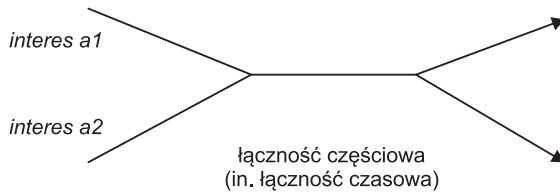
- np. przyznanie prawa do odmowy zeznań osobie, której ono nie przysługuje;
- (b) niezastosowania przepisów, które mają zastosowanie do danej sytuacji – **sprzeczność pozorna typu B** (*error ex omittendo*), np. odmowa zwolnienia osoby najbliższej z prawa do odmowy zeznań;
  - (c) wadliwego stosowania właściwych przepisów – **sprzeczność pozorna typu C** (*error per applicationem*), przejawiająca się w niewłaściwym stosowaniu przepisów, np. odczytanie zeznań osoby, która odmówiła złożenia wyjaśnień.

Wyróżnić możemy także następujące relacje konfliktowe ze względu na kryterium czasowe:

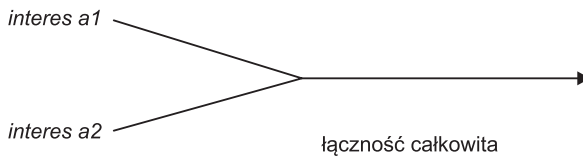
- **sprzeczność nietrwałą (czasową)** – gdy kolizja interesów procesowych usunięta zostanie przez same strony konfliktu, np. rezygnacja oskarżonego z prawa do milczenia na późniejszym etapie postępowania pozwala oskarżycielowi posiłkowemu na realizację prawa do zadawania pytań i uzyskania na nie odpowiedzi;
- **sprzeczność trwałą** – gdy kolizja nie zostanie usunięta przez same podmioty – albo ma więc charakter trwały, albo może zostać usunięta, ale przez inny podmiot niż strony konfliktu, np. prawo dostępu do wiedzy o tożsamości świadka anonimowego.

Ad (2). Łączność (zbieżność) interesów jest przeciwieństwem sprzeczności interesów procesowych. Łączność interesów procesowych jest zjawiskiem występującym wówczas, gdy realizacja jednego interesu występuje równocześnie (umożliwia) albo wzmacnia realizację innego interesu procesowego. Może ona wystąpić jako:

- (a) **łączność częściowa** – która zachodzi wówczas, gdy realizacja dwóch odrębnych interesów procesowych nie prowadzi do ich konfrontacji, lecz w jakimś aspekcie umożliwia realizację jednego i drugiego interesu, np. złożenie zeznania przez świadka w warunkach swobody realizuje interes samego zeznającego oraz interes wymiaru sprawiedliwości – pierwszemu daje możliwość nieskrępowanego wyrażenia swojej wiedzy, drugiego przybliża do odtworzenia stanu faktycznego sprawy, ustalenia prawdy;

- (b) **łącność całkowita** – ma miejsce w sytuacji, w której interes procesowy obu stron jest w istocie ten sam, gdy jego realizacja służy zarówno jednej, jak i drugiej stronie, np. wyłączenie sędziego wobec podejrzenia braku obiektywizmu leży w interesie oskarżonego i oskarżyciela, obu zapewnia bowiem bezstronność rozstrzygnięcia.

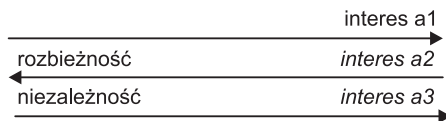
Powyższe relacje łączności interesów procesowych należą do postaci łączności właściwej. Występować może jednak także:

- (c) **łącność pozorna** – jako stan, w którym tożsamość interesów wbrew przekonaniu uczestników postępowania w rzeczywistości nie występuje, lecz jedna lub obie strony nie mają o tym wiedzy, np. gdy oskarżony, oskarżyciel i oskarżyciel posiłkowy popierają wniosek o przeprowadzenie tego samego dowodu (np. z opinii biegłego);
- (d) **łącność trwała** – sytuacja, w której realizacja w toku procesu interesów jednej ze stron oznacza realizację interesów drugiej strony (uczestnika), często zachodzi wówczas stan „tożsamości interesów”, taki charakter może mieć np. interes procesowy dwóch oskarżycieli posiłkowych, a więc pokrzywdzonych tym samym przestępstwem, dla których korzystne jest wszystko, co przybliży ich do korzystnego rozstrzygnięcia w procesie.

Warto dodać, że łączność czasowa (nietrwała) zbliżona jest do łączności pozornej, tyle że czynnik wspólny nie jest związany z kon-

kretnym działaniem, zachowaniem, lecz z temporalnym aspektem jego trwania, np. zarówno oskarżony, jak i oskarżyciel dążą do przerwy w rozprawie, choć z odmiennych powodów, w interesie pierwszego, jak i drugiego będzie zatem zarządzenie przerwy, lecz odmienne mogą być potrzeby ją uzasadniające (np. chęć zmiany obrońcy z jednej strony, chęć zdobycia nowych dowodów z drugiej).

Ad (3). Niezależność interesów jest, co pozornie zaskakujące, zjawiskiem występującym najrzadziej w procesie karnym. Z założenia jednak proces karny służy rozwiązywaniu konfliktów, a więc spotykają się w jego trakcie podmioty, które z różnych przyczyn i z różnym natężeniem uczestniczą w tym konflikcie. Dynamika zachodzących między nimi relacji jest więc z istoty duża. Zazwyczaj są to relacje oparte na kolizji albo zbieżności interesów. Niezależność ta może jednak wystąpić na różnych etapach postępowania, w różnym też zakresie przedmiotowym i czasowym.

Niezależność interesów procesowych określić można jako stan, w którym interesy procesowe jednej ze stron nie pozostają w związku z interesami drugiej strony, zaś realizacja jednego nie wpływa na realizację drugiego, a nadto nie jest od niego w żaden sposób uzależniona i nie musi być jej skutkiem, nie ma łączności w żadnym z aspektów, często występuje też w momencie procesu, w którym druga strona nie uczestniczy, np. rozstrzygnięcie w przedmiocie zwrotu kosztów podróży świadka pozostaje zazwyczaj poza sferą interesów i zainteresowań oskarżonego, czy dla jednego pokrzywdzonego opinia biegłego o obrażeniach, jakich doznał inny pokrzywdzony w tym samym zdarzeniu.

Ad (4). Równoległość interesów to układ procesowy, w którym określony przebieg czynności procesowych, stan prawny lub faktyczny realizuje interesy obu stron, lecz nie ma między nimi ele-

Paweł Wiliński – profesor doktor habilitowany nauk prawnych; kierownik Zakładu Postępowania Karnego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; sędzia Sądu Najwyższego orzekający w Izbie Karnej; sędzia *ad hoc* Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (2010–2012, 2015–2016); w latach 2001–2017 pracownik Trybunału Konstytucyjnego; członek Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego (2009–2015); autor i redaktor około 200 publikacji naukowych.

Publikacja przedstawia analizę prawa karnego jako narzędzia, które powinno służyć społeczeństwu do efektywnego rozstrzygnięcia konfliktów wywołanych popełnionym przestępstwem.

Autor szczegółowo omawia:

- podstawowe założenia teorii konfliktu w prawie, ze szczególnym uwzględnieniem prawa karnego materialnego i procesowego;
- znaczenie procesowej drogi dochodzenia do rozstrzygnięcia konfliktu, która realizując nakazy rzetelnego procesu, ma zapewniać ochronę sprzecznych interesów uczestników konfliktu;
- cel prawa karnego – przywrócenie stanu równowagi społecznej, zapewnienie wszystkim tego, co sprawiedliwe i słuszne;
- zasadę, zgodnie z którą kara i rekompensata muszą być adekwatne do winy i krzywdy.

Autor zwraca uwagę nie tylko na instrumentalny charakter prawa jako narzędzia społecznego, lecz także na znaczenie kultury społecznej i kultury prawnej dla efektywności systemu prawnego. Opracowanie zawiera też odniesienia do reform prawa karnego z lat 2015–2020, a także propozycje zmian obowiązujących regulacji.

9788381877794 W01P01

ISSN 1897-4392
ISBN 978-83-8187-779-4

9 788381 877794

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL